

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Hittudományi Kar**

**Az egri érseki tartomány a trianoni határok között
A kassai, rozsnói és szatmári egyházmegyék magyarországi részei (1920-
1993)**

Dissertatio ad Doctoratum

Tézisfüzet

Készítette: Mészáros Barnabás

Konzulens: Dr. Gárdonyi Máté

Budapest, 2024

A trianoni tragédia a teljes magyarság közös fájdalma, több mint száz évvel a békediktátum aláírása után is. Olyan gazdasági, kulturális és társadalmi következményekkel járt, melyek ma is meghatározóak. Ezek mellett azonban a katolikus egyházra és annak szervezeti felépítésére is hatással volt. A békeszerződés ugyanis nem csak Magyarország politikai határait változtatta meg, hanem ezáltal egyházmegyei részeket, ha nem épp teljes egyházmegyét helyezett át egy idegen ország területére, ahol adott esetben ortodox többségről beszélhetünk. A püspökkari tanácskozásoknak így rendszeres programjának számított, hogy a megosztott, avagy külföldre került egyházmegyék sorsával foglalkozzanak.

Az egyetemes egyház azonban lassan kezdett bele a változtatásokba. Elsősorban azért is, mert a határok állandósága bizonytalan volt, másrészt pedig a magyar főpásztorok igyekeztek késleltetni ezeket a folyamatokat. A Szentszék viszont törekedett, hogy a különböző államokkal megállapodásra jusson és a katolikus érdekeket érvényesíteni tudja. A különböző konkordátumok viszont magukban foglalták az egyházmegyéknek a politikai határokhoz való igazítását. Az országhatárok által szelt részekben így új részegyházak alakultak.

A bécsi döntések újabb területi változásai szintén kihatással voltak az egyházmegyékre. A visszatérő részek újra egy egységet alkottak a magyarországi részekkel. Új püspököket neveztek ki, sőt egyes egyházmegyéket még egykori érseki tartományukhoz is visszacsatolták. Ez a változás azonban nem lett tartós. A háború végére a határok visszaálltak, az egyházmegyei kérdéseket pedig előről kellett kezdeni.

A kialakuló kommunista diktatúrák nem kívánták fenntartani a kapcsolatot a Szentszékkel, így az egyházkormányzati kérdések is felfüggesztve maradtak. Mégis, több országban ekkorra tehetőek az egyházmegyei rendezések, míg Magyarországon ez csak röviddel a kommunizmus bukása után történt meg. A trianoni döntések után kialakult helyzetben így szinte minden egyházmegye érintve lett előbb-utóbb.

Doktori dolgozatomban szerettem volna bemutatni az egri érseki tartomány alakulását a magyar részekben az adott időszakban. A környező országok egyházmegyei rendezései ugyanis olyan helyzetet hoztak létre, aminek következtében az egri érsekség szuffraganeus püspökség nélkül maradt. Ezen egyházmegyék magyarországi részei azonban mégis kapcsolatban maradtak a metropolitával, sőt, idővel a főegyházmegyébe lettek beolvasztva.

Dolgozatom kilenc nagyobb fejezetben taglalja a trianoni döntések következtében kialakult egyházi küzdelmeket és azon belül az egri érseki tartomány magyar részeinek sorsát.

Igyekeztem a nagyobb összefüggésekkel együtt elkészíteni a dolgozatot, hogy látható legyen a teljes magyar egyház harca és így teljesebb képet lássunk ezen belül az egri érseki tartomány küzdelmeibe. Ezért is váltakoznak a tágabb, teljes magyar egyházat érintő részek, valamint a kifejezetten az egri részekre vonatkozó fejezetek.

Az első rész egy átfogó ismertetés kíván lenni. Bemutatja a magyar katolikus egyház helyzetét a I. világháború végén. Külön fejezet foglalkozik az egri érseki tartománnyal, ahol kisebb betekintést kívántam tenni az egyházmegyék püspökeinek életrajzába, illetve néhány adatot szerettem volna közölni az egyházmegyék állapotáról. Az első két ismertető fejezet után a magyarországi világi és egyházi változások kerültek bemutatásra a világháború és a békediktátum aláírása közti időszakban.

A második rész továbbra is egy átfogó képet akar nyújtani a magyar egyházszervezet veszteségeiről és arról, hogy hogyan próbálta meg érdekeit érvényesíteni a Szentszéknél. Ennek bemutatására külön fejezet szerepel az aláírástól a ratifikálásig húzódó rövid időszakra, majd pedig a tényleges tragédia utáni történésekről történik ismertetés.

A harmadik rész már az egri érseki tartomány Trianon utáni életét kívánja bemutatni. Az egri érsekség életével kapcsolatban ugyan nem történik részletes bemutatás, tekintve, hogy a főegyházmegyét nem érintette az ország megcsonkításának tragédiája. Inkább az ottani fő kérdések vannak leírva, ahol szerepelnek a szuffraganeus egyházmegyék magyarországi helynökségeivel való kapcsolatok is. Ezen helynökségek életébe is betekintést nyerünk: hogyan alakult kormányzásuk, milyen változások történtek a háború után. Ez a rész veti fel azokat a kánonjogi kérdéseket is, amelyek felvetődtek a korszakban. Itt azonban csak a kérdések felvetése történik meg, a válaszok megadása a dolgozat további részében, az adott helyeken történik.

A negyedik rész a környező országokkal kötött konkordátumokat és azok hatásait vizsgálja. A részben csak azok a konkordátumok kerülnek megemlítésre, amelyeknek volt hatásuk az egri érseki tartományra, így az osztrák és jugoszláv konkordátumról nem esik említés. Külön fejezet mutatja be a megállapodások hatásait a magyar részekre. Itt nem szabad elfelejtenünk, hogy a csehszlovák *modus vivendi* után viszonylag hamar történtek meg a bécsi döntések területi változásai, ezért sem lehet hosszasan elemezni a változások hatásait.

Az ötödik fejezet mutatja be a bécsi döntések és a revíziós sikerek történetét és azok hatásait a magyar egyházszervezetre. Igyekeztem külön szedni az érseki tartományra vonatkozó részeket,

ám ennek meg volt az a nehézsége, hogy az ország gyarapodásnak olyan szerves részét képezték az egri érseki tartomány életét jelentő változások, hogy lehetetlen volt azt teljes egészében külön kezelni. Így mind a felvidéki egyházmegyék, mind pedig a szatmári püspökség esetében is két helyen történik okfejtés.

A hatodik rész egy rövid áttekintést kíván adni a magyar egyház világháború utáni helyzetéről, a kommunizmus idején történt nehézségeiről és az államnak a Szentszékkal való megállapodásáról. Ez szintén a magyarországi csonka részekkel való foglalkozás szélesebb körű perspektíváinak megvilágítását szolgálja.

A hetedik fejezet hivatott bemutatni a magyarországi csonka részeknek a II. világháború utáni életét. Hogyan alakult sorsuk, mint helynökségek, kik és hogyan vezették a részeket. Itt történik a bemutatása az Egerhez való kapcsolódásuknak: előbb csak az érsek joghatósága lesz kiterjesztve ezekre a részekre, majd pedig megtörténik a főegyházmegyéhez való csatolásuk. Itt foglalkozunk az egyházmegyei rendezés kérdésével is, hiszen ténylegesen ezzel történt meg ezeknek a részeknek a jogi rendezése.

A nyolcadik rész a Csehszlovákiában maradt részek sorsát akarja bemutatni. Erre azért is van szükség, mert a II. világháború után ezek a részek továbbra is az érseki tartomány részét képezték. Ehhez szükséges a csehszlovák egyházi kérdést is tárgyalni, ám lényegileg csak az egyházmegye rendezésig történik részletes bemutatás, hiszen a kassai és rozsnyói püspökség ekkor lett leválasztva az egri érseki tartományból.

A kilencedik rész a szatmári püspökség sorsát mutatja be a világháború után. Mivel a román konkordátum után nem történt meg az érseki tartományba való visszacsatolás, ezért ez a rész pusztán informatív jelleggel mutatja be az egyházmegye helyzetét, mintegy bemutatva annak végleges sorsát.

A kutatásnak kettős célja van: egyrészt egy átfogó képet szeretne mutatni a Trianon után kialakult magyarországi egyházi helyzetről és ezen belül kíván foglalkozni az egri érseki tartomány sorsával, különösképpen is a kassai, rozsnyói és szatmári magyarországi részekkel. A dolgozat így a nagyobb perspektívából halad a kisebb felé. Törekszik az átfogó kép bemutatására, épp ezért is találhatunk benne világi és egyháztörténelmi részeket, melyek bemutatják az adott kort, annak változásait. Ezek függvényében érthetjük meg igazán, milyen körülmények uralkodtak ebben az időben, mik voltak a magyar egyház, és így a csonka részek legnagyobb problémái, melyekre megoldást kellett találni.

A teljes kép tükrében ismerhetjük meg azoknak a részeknek a történetét, amelyek székhelyei idegen impérium birtokába kerültek. Különösképpen is megfigyelhetők a pápai intézkedések, melyek eleinte tiszteletben tartották ezen részek egységeit, nem kívánták bántani azokat, majd pedig a II. világháború után is hosszabb ideig nem kezdeményezte azok beolvasztását az egri érsekségbe.

Disszertációm kutatási eredményei:

1. A rendelkezésemre álló forrásanyagokkal elsősorban bemutatásra került a trianoni tragédia hatása a magyar egyházra. Ennek a témának átfogó vizsgálata ez idáig, tudomásom szerint csak részleteiben lett feldolgozva. A vizsgálatnak eme tárgya nem annyira az új tézis bemutatását, hanem inkább a meglévő anyagok rendezését, téves információk kiküszöbölését jelentette. A vizsgált források esetében ugyanis többször találtam egymásnak ellentmondó részeket a különböző forrásokban, amely miatt szükségessé vált azok vizsgálata. Ezt az adott kérdéskörrel foglalkozó egyéb írásokban, illetve a tényleges adatokat közlő dokumentumokban lehetett igazolni.

2. Az egri érseki tartomány vizsgálatában sem annyira maga a főegyházmegye kap vezető szerepet. Tekintettel arra, hogy az egri érsekség nem volt érintett a trianoni tragédiában, ezért itt csak részlegesen vannak megemlítve azok a kérdések, amelyekkel a vizsgált időszakban ott foglalkoztak. Emellett viszont bemutatásra kerül, hogy az érsek mégis igyekezett segítségére lenni a szuffraganeus egyházmegyei magyar részein élő papoknak, híveknek. Sőt mi több, a kapcsolattartás a határon túl is megvalósult, hiszen az ottani helynökségek is hírt adtak tevékenységükről, illetve a metropolitai hozzájárulás miatt is történtek levélváltások.

3. A papnevelés kérdéseiben az adott részeket érintő kérdésekről történtek bemutatások. Ezekben főként az országos viszonylatot törekedtem bemutatni, ahol főként a budapesti Központi Papnevelő Intézet, a bécsi Pázmáneum, illetve a római Pápai Magyar Intézet adatai lettek felhasználva. Emellett a levéltári források segítségével a magyar részek egyéb szemináriumokkal való kapcsolatát is érintettem.

4. A magyar helynökségek két világháború közti vizsgálatában bemutatásra kerül az adott részekben történt változások. Ezek között érdemes észrevenni, a környező országok felfogását. Míg a szatmári püspök vizitálhatta egyházmegyéje teljes területét, addig ezt a csehszlovákok nem engedték az ott székelő püspököknek, apostoli kormányzóknak. A magyar részek kormányzását segítő helynökök munkássága is magáért beszél, hogy nem egyszerűen a

meglévő helyzet fenntartására törekedtek, hanem igyekeztek a hitélet fellendítésén és új lelkészségeket szerveztek. Mindezt főpásztorukkal együttműködve valósították meg.

5. A konkordátumok esetében csak azok az országok lettek tárgyalva, amelyek területén az egri érseki tartomány elhelyezkedett. Így tehát a lengyel konkordátum is azért került bemutatásra, mert a Lengyelországhoz került 19 település is érintette az érseki tartomány struktúráját.

6. A konkordátumok hatása a magyar részekre különböző, hiszen időben nem egyszerre történtek. Épp ezért is különböző mértékben történt az adatok feldolgozása: míg a mérki apostoli kormányzóság 12 évig állt fenn, addig a kassai és rozsnyói magyar részek, kicsivel kevesebb, mint egy évig voltak adminisztratívák. Emellett vezetésük is másként alakult: a román konkordátum idején, a szatmári részekben az addigi helynök lett kinevezve apostoli kormányzóvá, aki igyekezett egy struktúrát felépíteni és a hitéletet előmozdítani. A csehszlovák *modus vivendi* következtében azonban a rozsnyói és kassai magyar részek az esztergomi érsekre lettek rábízva, ám ez olyan rövid időszakot ölelt fel, hogy jelentős változások nem történtek.

7. A revíziós sikerek után újraegyesülő egyházmegyék esetében szemlélhetjük a bizonytalanságot az egyes főpásztorokkal szemben, akár olyanoknál is, akik még csak kinevezést kaptak az adott püspöki székre, de szentelésük még nem történt meg. A kinevezett és elfogadott püspökök esetében pedig láthatjuk, hogy a terület egységes pasztorálására törekedtek, és emellett a helyi kisebbségek esetében is az elfogadást kívánták előmozdítani, nem pedig a harag és a bosszú érzését.

8. A levéltári anyagok felhasználásával bemutatásra kerülnek a rozsnyói, kassai és szatmári részek háborús veszteségei, valamint a területek kormányzása. Ebben kiemelt szerep jutott a kiutasított papok sorsának. A tömeges kiutasítások miatt ugyanis a papokat el kellett valahol helyezni, új lelkészségeket kellett alapítani, emiatt pedig új struktúrák alakultak ki. Továbbá feladatnak számított, az 1950-ben elűzött szerzetesek lelkipásztori alkalmazása.

A három egyházmegye különbözőképpen élte meg nehézségeit. A háború utáni időszakban a kassai és rozsnyói részek vezetése egy személyben összpontosult, míg a szatmári magyar rész önálló vezetéssel bírt. A kassai vezetés különleges módon alakult, Madarász püspök halála után ugyanis bizonytalanná vált a káptalani helynök, illetve az apostoli kormányzó jogköre. Ennek ellenére új szeminárium létesült a térségben, sőt még új kanonokok kinevezése is megvalósult a Szentszék engedélyével.

9. A szuffraganeus egyházmegyék magyarországi részei 1952-ben az egri érsekre lettek bízva. Ennek előzménye volt az állam rendelkezése, hogy ezeket a részeket meg kell szüntetni. A püspökök jelezték ezt a Vatikán számára, ám a szentszéki rendelkezés nem a megszüntetést rendelte el, hanem az egri érsek joghatóságát terjesztette ki ezekre a területekre. Czapik érsek már 1951 óta a szatmári részek kormányzója volt, ezzel a rendelkezéssel pedig a rozsnyói és kassai részekre is kiterjedt a joghatósága. Mindhárom rész élére Brezanóczy Pál lett kinevezve helynöknek. A helynökség beköltözött Egerbe, emellett pedig megszűnt a hejcei szeminárium is. Ez a rendelkezés nem szüntette meg a csonka részek önállóságát viszont szoros kapcsolatot hozott létre az egri érsekséggel. Evégett előfordult a papok diszponálása egri részekre, illetve egri papok áthelyezése az északi részekre. Ez azonban ritkán és előzetes beleegyezéssel történt.

10. A csehszlovák egyházmegye rendezés következtében kánonjogi bizonytalanság lépett érvénybe. A szentszéki rendelkezés ugyanis kimondta, hogy a csehszlovák egyházmegyék nem lógnak túl a politikai határon. Így a magyarországi részek sorsa bizonytalan lett, ami maga után vont a területek rendezésének kérdését. A püspökök véleménye a területeknek az egri érsekségbe való beolvasztása volt. Ám az ottani papság kemény ellenállást mutatott, hiszen területüket inkább külön egyházmegyeként látták volna szívesen, avagy külön helynökségként, de semmiképpen sem kívánták a beolvasztást. Evégett a papok véleményét is kikérték, ám végül a Szentszék mégis az Egerhez való csatolás mellett döntött. Ezt viszont az érsek fokozatosan kívánta megvalósítani. Ezt mutatja az is, hogy a három csonka rész egyesítve lett, ám azok iratai külön iktatás alá estek az egritől, külön iroda és helynök volt, aki az északi főesperességeket felügyelte.

11. A kommunista rendszer után a Szentszék kezdeményezésére elkezdődött az új egyházmegyei felosztás megtervezése. Ezt már Mindszenty bíboros is szorgalmazta, ám a politikai helyzet nem tette alkalmassá a megvalósítást. A tervezet felosztotta a nagy kiterjedésű egyházmegyéket, az egri érsekség új szuffraganeusokat kapott.

12. A csehszlovák egyházmegyei rendezés, valamint a szatmári egyházmegye történeti feldolgozása a II. világháború után szintén csak a jobb megértést kívánja szolgálni. Csehszlovákia esetében ugyanis tényleges szuffraganeusokról beszélünk, amely az egyházmegyei rendezés következtében változást jelentett és kihatással volt a magyar részek életére. A szatmári egyházmegye esetében inkább ismertető jellegű leírás történik: miként alakult az egyházmegye sorsa, milyen változások történtek az egyházmegye területét illetően.